

इंग्रजीची भीती कशाला?

नीलिमा किराणे

ऑडिओ कॅसेटच्या काळातली गोष्ट . टीव्हीवर 'गजल' सिनेमा लागला होता . परीक्षा तोंडावर आली होती तरी 'रंग और नूरकी बारात किसे पेश करूँ . .' हे गाणं ऐकण्यासाठी आमचा आख्खा गुप टीव्हीसमोर बसला होता . जुना सिनेमा, बघवत नव्हता . नावं ठेवत, वैतागत आम्ही तो पाहात होतो फक्त 'रंग और नूर . .' ऐकण्यासाठी . सिनेमा अगदी संपतासंपता एकदाचं ते गाणं आलं, पण पडद्यावरची चित्रं रसभंगच करत होती . फार वेळ वाया गेला आणि मजाही नाही आली . सगळे वैतागलेले .

'अरे, तुम्हाला ते गाणं 'इतकं' ऐकायचंच हेतं तर तुम्ही त्याची कॅसेटच मिळवायची नाही का? एका गाण्यासाठी एवढा भयंकर सिनेमा पाहायचा आणि तोही परीक्षेच्या दिवसांत म्हणजे . .' गेल्या चार तासांचं आमचं ड्रिल पाहणारा माझा भाऊ म्हणाला .

'दुर्मिळ गाणं आहे रे, रेकॉर्ड लायब्ररींतही मिळालं नाही . . आणि जुना सिनेमा बोअरिंग असणार हे समजून घ्यायलाच पाहिजे . '

'तुमच्या नावं ठेवण्यावरून तर तुम्ही ते समजून घेतलंत असं वाटलं नाही . गाणं स्वर्गीयच आहे पण एवढं हवंच होतं तर आकाशवाणीतून टेप करून आणायचं . तुमची पॅशन बघून त्यांनी नक्की दिलं असतं . हेच चार तास तिथे जाण्यासाठी वापरता आले असते आणि गाणं कायमचं तुमच्या हातात आलं असतं . एवढे जणं मिळून बावळटासारखे बोअर झालात, सिनेमाचा एकुण रंग कळल्यावर तरी टीव्ही बंद करून दुसरा विचार करावा असं कुणालाच कसं वाटलं नाही?'

'ए, किती बोलतोयस, जाऊ दे ना . नंतर शहाणपणा शिकवून काय उपयोग?'

‘आता तो वैताग माझ्यावर काढायचा. तेच तर सांगतोय मी. सगळीकडे असेच वागता. आपल्याला काय हवं आहे ते खूप स्पष्ट पाहिजे यार, म्हणजे काय करायचंय ते ठरवता येतं. थोडा ‘हटके’ उपायसुद्धा सापडतो. नक्की गाणचं हवं असेल तर फोकस गाणं मिळवण्यावरच असायला पाहिजे.’

भाऊ आमची खेचत नव्हता, मनापासून बोलत होता हे लक्षात आलं आणि आम्ही सर्दच झालो. प्रसंग तसा छोटाच पण ‘आपल्याला काय हवं आहे ते स्पष्ट असेल तरच काय करायचं ते ठरवता येतं.’ हे वाक्य कायम लक्षात राहिलं.

हल्ली अनेकदा या प्रसंगाची आठवण येते ती ‘मुलांना शिकण्यासाठी कोणतं माध्यम बरोबर?’ हा प्रश्न घेऊन पालक सल्ला मागायला येतात तेव्हा. माध्यमाची निवड हा खूप वैयक्तिक निर्णय आहे. तसं कुठल्याच ‘माध्यमा’त चूक किंवा बरोबर असं काहीच नसतं. वस्तुनिष्ठपणे विचार केला तर ‘माझ्या मुलासाठी कोणतं माध्यम जास्त सोयीचं राहिल?’ असा तो प्रश्न हवा. शाळा सुरू करण्याच्या वयात मुलाला जी भाषा सर्वात चांगली समजते, त्याच्या भोवतालच्या वातावरणात असते तिथूनच सुरू होणं सोयीचं असतं हे झालं साधं सरळ कॉमनसेन्सचं उत्तर. पालकांना ते स्वीकारता येत नसेल तर ‘काय हवंय म्हणून तुम्ही मातृभाषा सोडून इंग्रजी माध्यमाकडे वळताय?’ या प्रश्नाचं उत्तर शोधणं येतं.

‘उद्याच्या कॉम्पिटिशन’ला पुरं पडलं पाहिजे’, ‘आजकाल इंग्रजीशिवाय काय आहे? चांगली नोकरी, परदेशी जाणं, स्टेटस... वगैरे’, ‘आम्ही मराठी माध्यमातून शिकलो तर आमचं सगळीकडे अडतं... मुलाचं तरी नको अडायला...’ एका गटातल्या पालकांची ही ठरावीक दोनतीन उत्तरं असतात. सुरुवातीचं शिक्षण मातृभाषेतून असावं हे अनेकांना तत्त्वतः पटत असतं पण स्टेटस आड येत असतं. मराठी माध्यमातलं सध्याचं ‘क्राऊड’ स्वतःच्या मुलासाठी अगदी अयोग्य वाटत असतं.

दुसऱ्या वाजूला 'मराठी मातृभाषा सोडून परक्रियांच्या भाषेत कशाला शिकायचं? असं अभिनिवेशानं म्हणणारा एक छोटा गट असतो . याशिवाय ग्रामीण आणि निमशहरी पालकांचाही एक खूप मोठा गट आहे की ज्यांना गावात उपलब्ध असेल ते माध्यम स्वीकारण्याशिवाय पर्यायच नाही, पण तरी माध्यमाचा विचार त्यांच्या मनात असतो . ज्यांना मध्यमाचा प्रश्न प्रामाणिकपणे सोडवायचा असेल त्यांनी वस्तुस्थिती आणि शक्यतांच्या कसोटीवर आपल्या मनातले विकल्प घासून पाहायला हवेत .

इंग्रजी माध्यम हवं असण्याचं सर्वात महत्त्वाचं कारण 'मुलांना इंग्रजी उत्तम बोलता यायला हवं' . मुद्दा बरोबरच आहे . जागतिकीकरणाच्या या प्रक्रियेत कुठल्याही माध्यमात जाणाऱ्या विद्यार्थ्यांना इंग्रजी उत्तम लिहिता-बोलता यावंच . पण चांगली संवादी (कम्युनिकेटिव्ह) इंग्रजी भाषा येण्यासाठी काय केलेलं उपयोगी पडेल? अभ्यासाचे सगळे विषय इंग्रजीतून शिकल्यामुळे इंग्रजी भाषा उत्तम यायला लागेलच हे गृहीतक जरा तपासून पाहू .

अति बुद्धिमान आणि आव्हानात्मक अशी दोन टोकांची मुलं सोडून मधल्या टप्प्यातल्या बहुसंख्य मुलांच्या आजूबाजूचं वातावरण मराठी असतं . इंग्रजी माध्यम घेतल्यानं घर दार, आजीआजोबा, शेजारपाजार थोडीच बदलतो? बाकी काहीच न बदलता अचानक सगळे नवीन विषय परक्या भाषेतून अंगावर पडतात . या लहान मुलाकडे एवढी शब्दसंपदा नसते . पहिल्या दिवसापासूनच निम्नं अधिक त्याच्या डोक्यावरून जात असतं . पण पालकांचा डायरेक्ट मेथडवर विश्वास . त्यामुळे 'थोड्या दिवसांनी होईल सवय' असं धरलं जातं . शाळेत बाकी मजा, मित्रमैत्रिणी असतात त्यामुळे पहिल्यांदा ते फार टोचत नाही .

आपण इंग्रजी माध्यमातून शिकतो हा अभिमान अगदी एवढ्याशा अंगठयाएवढ्या मुलातसुद्धा असतो . पालकांच्या (त्यातही आयांच्या) बोलण्यातून प्रत्यक्ष अप्रत्यक्षपणे तो मुलांत झिरपत असतो . 'आमच्याकडे इंग्रजी मिडियमच . .', 'तो अमुक शेजारचा ना,हो हुशार आहे तसा, पण मराठी

माध्यमात आहे. . .’, ‘अय्या, तू मराठी माध्यमात घातलंस मुलीला? अगदीच अपेक्षित नाही ग.’ अशा सगळ्या वाक्यांमधली अध्यास्त गृहितकं मुलांवर आपलं काम करत असतात. मुलांना मराठी माध्यमाचा कमीपणा वाटायला लागतो. पुढची पायरी म्हणून मराठीचीच लाज वाटायला लागते. जुन्या काळातल्या जातीव्यवस्थेसारखी ही नवी शिक्षणव्यवस्थेची उतरंड पक्की होत जाते. मुलांना शिकण्याची तेवढी एकच पद्धत आणि भाषा माहित असते. मातृभाषेतून शिकणं सोपं जातं म्हणजे काय याचा अनुभवच नसतो. त्यामुळे नव्या भाषेतल्या असंख्य अनोळखी शब्दांमुळे आपल्याला समजायला जड जातंय हे आधी कळत नाही आणि पुढे कळलं तरी ‘इंग्रजी जमलं नाही म्हणून मराठीत घातलं’ या टोमण्यांची आणि सोबत्यांच्या हसण्याची भीती वाटते. मग ते तसंच खेचलं जातं.

आपल्याला एखादी व्यक्ती कुठल्याही कारणामुळे आवडेनाशी झाली की तिचं काहीच पटेनासं होतं. ती बोलायला लागली की आपण नकळत कान बंद तरी करतो किंवा ती जे म्हणेल ते नाकारून कुठल्यातरी अभिनिवेशात शिरतो. मराठीबाबत मुलांचंही असंच होतं. मराठी म्हटलं की ती कान बंद करून घेतात किंवा आपल्याला ते समजत नाही, समजण्याची गरज नाही असं ठरवून टाकतात. इथे ती मराठीसोबत आपल्या मेंदूतलं आकलनाकडे नेणारं एक सताड उघडं दार स्वतःच्या हातानं बंद करून टाकत असतात.

मुलांच्या बोलण्यातून त्यांच्या मनात भाषेविषयी किंवा माध्यमाविषयी काय आहे ते अनेकदा जाणवतं. ‘आम्ही इंग्लिश मिडियमला आहोत मग मराठी कसं येणार? कशाला मराठी वाचायचं?’ ‘अय्या बाबा, तुम्ही लहानपणी मराठी मिडियमला होता? शीऽऽ’

आता यावर तरी आईबाबांनी काहीतरी विचार करून कृती करावी, मुलांशी नीट संवाद करावा तर आई चेहरा पाडून म्हणते, ‘अग, आमच्या वेळी नव्हतं इंग्लिश मिडियम. म्हणून आमच्या इंग्रजीची अशी बोंब. म्हणून तर तुम्हाला मराठीत घातलं नाही.’ म्हणजे पालकांनाच न्यूनगंड केवढा?

‘माध्यम कुठलं घ्यावं?’ हे या समस्येच्या हिमनगाचं फक्त वरचं एक दशांश दिसणारं टोक आहे . आपण सामुहीकपणे भासवतो ती खरी समस्याच नाहीये . खरी आतली नऊ दशांश समस्या आहे ती या मनातल्या गंडांचीच . न्यूनगंड किंवा अहंगंड, एका मर्यादेपलीकडे दोन्हीही सारखेच वाईट . त्यांच्यामुळेच तर आपण मोठे किंवा पालक भाषेकडे ‘जगाशी, ज्ञानाशी जोडणारं माध्यम’ म्हणून न पाहता ‘स्टेटस सिंबॉल’ म्हणून पाहायला लागतो . या गोंधळात मुलाच्या ‘आकलना’चं काय होतंय ते दिसत असून वर्षानुवर्ष अमान्य करत राहतो . मूळ समस्या नाकारून शिकवण्यांच्या (ट्यूशन क्लासच्या) मलमपट्ट्या चिकटवत राहतो . मुलंही ही झाकपाक तशीच्या तशी उचलतात, अभ्यास न समजण्याची कारणं इतरत्र शोधत राहतात . या न्यूनगंडामुळे मंडळी अशी भारीभारी मिंग्लिश वाक्यं तयार करतात की बस . त्यांत जास्तीतजास्त शब्द इंग्रजी असतात आणि फक्त क्रियापद मराठी .

माधुरी पुरंदरेंनी सांगितलेला एक बोलका अनुभव यासंदर्भात आठवतो . कागदावर मेणबत्तीनं चित्र काढून त्यावर जलरंगानं रंगवलं तर एक वेगळा परिणाम मिळतो . ते शेजारच्या एका छोटीला त्या दाखवत होत्या . तिची आईपण ते बघत होती . आपल्या मुलीच्या काही लक्षात येत नाहीये असं पाहून तिनं मुलीला इंग्रजीत समजावलं: ‘अग, तू पेपरवर कॅडलनं व्हेअर ड्रॉ करशील ना, देअर ओल्ली कलर अप्लाय कर .’ (!!!)

हे अगदी टोकाचं वाटलं तरी खरं उदाहरण आहे . मुलांना इंग्रजीतून शिकवण्याचा एक मोठा परिणाम पालकांच्या चांगल्या मराठीत इंग्रजीची विचित्र भेसळ होणं हाही होतो . अर्थात तरीही न्यूनगंड राहतोच . कारण कुठलाही न्यूनगंड खरंच संपवायचा असेल तर त्याचं ‘कारण’ संपवावं लागतं . म्हणजे पालकांच्या मनातलं ‘आपल्याला इंग्रजी येत नाही आणि/कारण ते अवघड आहे’ हे वाटणं संपावं लागेल . म्हणजेच पालकांनीसुद्धा थोडं इंग्रजी मनापासून शिकलं पाहिजे . लहानपणी अवघड गेलंही असेल . पण आता मोठेपणी आकलन वाढलेलं असतं . इंग्रजी भाषा आता पूर्वीसारखी परकी उरलेली नाही . सर्व वाजूंनी घरात शिरतेय . आपण मात्र अजूनही लहानपणी वाटलेली

भीती कवटाळून वसलेलो असतो . ती भीती एवढी मनाला व्यापून असते की आजूबाजूचे बदल आपण मान्यच करत नाही . हे पालकांनीपण मोकळं होऊन समजून घेतलं पाहिजे . एकदा ते समजलं तर एका मयदिपर्यंत इंग्रजी सहज आणि लवकर शिकता येईल . आपल्याला काही लगेच शेक्सपिअर वाचण्याएवढं फर्डा इंग्रजी नकोय (आलं तर चांगलंच), तर इंग्रजीसोबत सहजता हवी आहे . शिकायला लागल्यावर कळेल की 'अरे, हे सोपं होतं . आपल्या मनातली भीतीच आपल्याला पुढे जाऊ देत नव्हती .' हे समजल्यानंतर पुढे जाण्याचं एक दार तर आपण उघडणारच पण त्यासोबत मुलाच्या भवितव्याबद्दलची काल्पनिक भीतीही संपून जाईल . त्यानंतर संपेल तो एवढे दिवस आपणच पोसलेला न्यूनगंड . मन एकदम मोकळं होऊन जाईल . मग इंग्रजी सोपी आणि मराठी सुंदर वाटायला लागेल .

धास्तावलेल्या घरातल्या सगळ्यांचा इंग्रजीचा न्यूनगंड संपलाय आणि चांगल्या इंग्रजीत किंवा चांगल्या मराठीत सगळे आनंदानं गप्पा मारत वसलेयत हे चित्रच तर खरं व्हायला हवंय ना आपल्याला? मग त्या चित्रापर्यंत पोहोचायचं सगळे मिळूनच पक्कं करू या ना .

समोर एखादा भयंकर राक्षसच दिसणार या भीतीनं आपण डोळे झाकून घेतलेत आणि उघडायचेच नाकारतोय . समजा राक्षस असेलच तर तो आपण डोळे उघडले तरी खाणार किंवा मिटले तरीही खाणारच . त्याऐवजी एकदा डोळे उघडून पाहूच याना समोर काय आहे ते . असेलच राक्षस तर उघडया डोळ्यांनी दोन हात करू . पण कदाचित . . शक्य आहे . . . मोकळया अवकाशातली एखादी सुंदर परीसुद्धा वाट पाहात उभी असेल आपल्या डोळे उघडण्याची .

• • •

पूर्वप्रकाशन : लोकसत्ता-चतुरंग-विकसन १४ मे २०११